

Przedmowa

Raport „Polacy 81”, będący podstawą tej książki, powstał w roku 1982 jako drugie w kolejności opracowanie w cyklu badań nad percepcją polskiego kryzysu i konfliktu. Badanie to udało się nam zrealizować w szczytowym okresie politycznej kontestacji, tj. w okresie trzech tygodni poprzedzających wprowadzenie stanu wojennego.

W odróżnieniu od pozostałych przedsięwzięć, które realizowaliśmy w tym czasie w zespole „Polacy lat osiemdziesiątych”, wyniki badania z 1981 r. były dotychczas niedostępne w normalnym obiegu informacji naukowej. Powielaczowe ich wydanie, w nakładzie 300 egzemplarzy, ponumerowanych i opatrzonych nadrukiem „do użytku wewnętrznego”, nie zostało bowiem w całości dopuszczone do rozpowszechnienia przez cenzurę stanu wojennego – jeśli nie liczyć tekstów autorskich oraz kilku kopii, które dzięki przezorności Dyrektora Janusza Sieka znalazły azyl w dziale prohibitów biblioteki IFiS PAN i Uniwersytetu Warszawskiego.

Obecna publikacja jest więc pierwodrukiem – z nieznacznymi tylko skrótami w części mniej istotnych tabel – oryginalnego tekstu skonfiskowanego raportu. Ukazuje się ona po upływie piętnastu lat od wydarzeń z grudnia 1981 r. Okoliczność ta obliguje redaktora tej książki do odpowiedzi na pytanie: Kogo dziś może interesować to, jak Polacy postrzegali wówczas swoją sytuację i sytuację kraju? Czy, po przełomie politycznym z roku 1989, wiedza o tamtych czasach pasjonować może jedynie hobbystów bądź zawodowych badaczy

VI *Przedmowa*

najnowszej historii politycznej, czy też może ona okazać się przydatna również dla znacznie szerszego grona odbiorców, zainteresowanych zrozumieniem naszych współczesnych problemów. Przyznam, że jeszcze kilka lat temu mógłbym się wahać, jak odpowiedzieć na tak postawione pytania. Dziś, po upływie sześciu lat, nie mam już żadnych wątpliwości, iż pomimo głębokich, i raczej nieodwracalnych co do kierunku, przeobrażeń ustrojowych, jakie przechodzi nasze społeczeństwo, procesy tych zmian wciąż pozostają pod silnym wpływem nie tylko odziedziczonych struktur społecznych i instytucjonalnych, ale nade wszystko – pod wpływem konfliktorodnych postaw, orientacji życiowych i systemów wartości, które się ukształtowały w epoce realnego socjalizmu.

Jestem przekonany, iż zawarte w tej książce rozpoznanie zarówno stanów społecznej i politycznej świadomości Polaków, jak też towarzyszących im zachowań indywidualnych i zbiorowych z okresu, w którym po raz pierwszy mogły się one ujawnić i być bezstronnie – w sposób nieskrępowany – przez socjologów badane, stanowić może płodne poznawczo ramy odniesienia nie tylko w refleksji historycznej, lecz także w socjologicznych studiach nad ciągłością i zmianą społeczną, w tym zwłaszcza nad zmianą o charakterze systemowym, jej prawidłowościach uniwersalnych, jak również nad tym, co wciąż pozostaje polską osobliwością w przebiegu współczesnych procesów transformacji.

Treścią tej książki są głównie prezentacje i interpretacje wyników badań empirycznych. Pytania badawcze, jakie sobie postawiliśmy w tym projekcie, są wielowątkowe. Dotyczą zarówno sytuacji ekonomicznej jednostek i rodzin, poziomu ich potrzeb i aspiracji, jak również świadomości upośledzenia i poczucia zagrożenia interesów w podstawowych grupach społecznych. Ważnym wymiarem owego zróżnicowania interesów będzie postrzeżenie grup uprzywilejowanych ze względu na dostęp do wysokich dochodów bądź ze względu na ich „bliskość” w stosunku do władzy, sprawującej monopol w dystrybucji dóbr powszechnie pożądaných.

Istotnym wskaźnikiem tej świadomości były dla nas preferencje badanych, z jednej strony, wobec monopartii i podporządkowanej jej władzy państwowej, a z drugiej – wobec ruchu „Solidarności”, jak też postawy wobec dopuszczalności stosowania represji jako metody rozwiązywania politycznego konfliktu. Przedmiotem badania uczyniliśmy zarówno oceny realnie istniejących instytucji politycznego i ekonomicznego ładu, jak i poglądy testujące społeczne poparcie reform systemowych. W tym katalogu znalazły się także, po raz pierwszy wyrażane wprost w powojennej socjologii polskiej, pytania dotyczące alternatyw wobec istniejącego ustroju, w tym zwłaszcza preferencje respondentów w takich kluczowych sprawach, jak aprobata dla odrzucenia dogmatu o „kierowniczej roli partii” w sprawowaniu władzy, poparcie dla strajków i demonstracji, jak też gotowość do uczestnictwa i faktyczne uczestnictwo w tych akcjach protestu społecznego.

Projektując badanie „Polacy 81”, dążyliśmy przede wszystkim do pozyskania możliwie bogatego zasobu danych empirycznych. Minimum założeń i wniosków teoretycznych, jakie przyjęliśmy przed rozpoczęciem badań, które następnie przyświecały nam w opracowywaniu i interpretacji ich wyników – zawarte zostało we Wstępie, jak również w Zakończeniu tej książki. Oceniając je nie tylko w świetle ówczesnych doświadczeń, ale i dzisiejszej perspektywy poznawczej, powiedzieć można, iż zasadniczo przeszły one zwycięsko próbę czasu. Odnieść to należy szczególnie do założenia, które – wbrew panującym wówczas teoriom (i to zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie) – dopuszczało nie tylko możliwość istnienia w strukturze społeczeństwa socjalistycznego tzw. obiektywnych interesów grupowych, lecz również występowania realnych sprzeczności interesów, znajdujących wyraz w kształtowaniu się takiej świadomościowych interesów, która znajduje ujście w strukturalnym konflikcie ogólnospołecznym, prowadzącym do zmiany systemowej.

VIII *Przedmowa*

Przyjęte założenie badawcze zostało rozwinięte w towarzyszących naszemu badaniu hipotezach. Najważniejsza z nich upatrywała źródeł polskiego konfliktu w „wyjątkowo silnej rozbieżności pomiędzy poziomem potrzeb i aspiracji społecznych a nieefektywnością systemu ekonomicznego, politycznego w zaspokajaniu tych aspiracji”. W próbach weryfikacji tej hipotezy niezwykle płodną okazała się zaproponowana przez nas metoda identyfikacji aktorów konfliktu w społeczeństwie socjalistycznym. Jej istota polega na śledzeniu odrębności konfliktorodnych interesów grupowych według kryterium „bliskości” lub „dystansu” jednostki/grupy społecznej wobec władzy i jej politycznych organizacji. Dało to podstawę do zakwestionowania przydatności w badaniach konfliktu koncepcji stratyfikacyjnych, skupiających uwagę badaczy na podziałach społecznych prowadzonych według przynależności do kategorii społeczno-zawodowych.

Niestety, owego nowatorskiego, jak na tamte czasy, podejścia do badania konfliktu strukturalnego nie potrafiliśmy konsekwentnie stosować w analizach zebranego materiału empirycznego. Nie dołożyliśmy też należytego starania, aby sformułowane zasady metodologiczne rozwinąć i usytuować w relacji do dominujących teorii konfliktu i zmiany społecznej. Mimo te słabości i zaniedbania – a część z nich można chyba złożyć na karb pośpiechu i pozanaukowych stresów i napięć, które towarzyszyły wówczas pracy naszego zespołu – pomieszczone w *Polakach '81* wyniki badawcze mają wartość, którą trudno zakwestionować. Są one bowiem pierwszym i jedynym, reprezentatywnym i nie ocenionym, świadectwem społecznej i politycznej samowiedzy polskiego społeczeństwa w tak szczególnym okresie jego dziejów najnowszych. Z tej racji, bez wątplenia, przynależą one do historii. Ale nie tylko.

Polacy '81, podobnie jak wyniki i interpretacje pozostałych badań z tej serii, nie były dotychczas przedmiotem poważnej i całościowej krytyki naukowej. Należy mieć nadzieję, iż publikacja ta, a być może i jej kontynuacja w postaci wydania „Polaków 84” i „Polaków 88”, stworzy zachętę do retrospek-

tywnej oceny całości tego dorobku, jak również usytuowania go na tle obecnych tendencji w rozwoju socjologii radykalnej zmiany społecznej.

Warszawa, lipiec 1996

Władysław Adamski

Polacy '81 : postrzeganie kryzysu i konfliktu.
Red. W. Adamski. Wydawnictwo IFIS PAN. Warszawa 1996